

ПЕДЕСЕТ ГОДИНА ЧАСОПИСА „БОКА“

„Бока“ и ја смо вршњаци, свашта смо прошли за ових пола столећа, свако на свој начин. Због тога сам, ваљда, дуго размишљао о томе како да на прикладан начин искажем захвалност и поштовање часопису кратког назива, а већ сразмерно дугог трајања. Да избегнем у излагању две крајности – с једне стране, да будем, као историчар, сасвим професионалан, али монотон, говорећи само о историографским прилозима у часопису, а с друге стране, да будем сувише личан, да зборим о „Боки“ као о делу личне библиотеке или препознатљивом новском обележју. Одлучио сам, најзад, да их некако помирим, јер прве не могу, а друге пак не желим да се одрекнем.

Иако смо рођени исте године, познајемо се тек од средине деведесетих година прошлог столећа и средине деценијске паузе у њеном излажењу. Као студент историје почео сам живље да се занимам за историју своје постојбине и предусретљивошћу једног господина у Архиву Новог, добио сам или купио за симболичне новце (у чему заправо нема суштинске разлике) комплет часописа, почевши од двоброја 6-7. Моја „Бока“ је дуго времена била у Боки, и сваки боравак у Новоме значио је прелиставање старих свезака часописа, читање изнова и изнова њихова богата садржаја, шетње по граду и његовој околини у потрази за здањима, амбијенталним целинама, природним лепотама или биљним стаништима које сам претходно открио у часопису, чак и оним које сам виђао од детињства а тек у „Боки“ сазнао њихов прави идентитет и причу.

Први је сусрет с „Боком“ за сваког читаоца управо симболичан, јер о часопису подједнако говоре његове корице као и оно што је између њих сакривено. Пријатна сива боја са обрисима грифона с парапетне плоче из цркве Св. Стефана у Сушћепану светла је као што је Херцег Нови ведар и окупан сунцем; она као да исијава топлоту медитеранског камена на новским скалама и старим палацима, а њен богати и разноврстан садржај одражава

бујност и шаренило вегетације која Нови чини оним што јесте. Још увек. И у традиционалном надметању између Новог и Котора – који је град многољуднији, лепши, већи, значајнији, који је ватерполо и пливачки клуб бољи, Јадран или Приморац, Нови је истакао свога адута у научној периодици – „Бока“ напрама „Годишњаку Поморског музеја“. Наравно, то је надметање с драгоценим исходом, а Которани и Новљани подједнако се радо оглашавају у супарничким часописима, штавише, исти људи давали су и дају свој допринос стварању и квалитету оба часописа. Ипак, у научној периодици постоји на десетине различитих „Годишњака“, док је „Бока“ само једна. Насупрот класичном музеолошком гласилу, „Бока“ је с временом постала отворена за све области проучавања Боке которске, од хуманистичких наука и књижевности до, рецимо, фауне инсеката, туризма или инжењерства. Другим речима, у „Боки“ ће сваки Бокелъ и онај који Боку воли и у њу долази наћи нешто за себе. Моћи ће у њеном пријатном хладу предахнути, као да се намах нашао „испод мурава“ на новскоме тргу.

Бока которска, као географска и историјска целина, имала је ту судбину да током доброг дела своје историје буде на периферији великих царстава и цивилизацијских области, она је била последњи језичак латинског света према османском и православном залеђу, али и православна оаза на миленијумском упоришту латинског хришћанства, комадић земље и мора на којем су се граничила царства, уз све то микрокосмос и расадник медитеранске цивилизације, њене верске и културне разноврсности, с три религије и три писма (мада писмо није било нужни показатељ верске припадности). Бока је и одредиште и полазиште, пуна и наде и невоље. Област у коју су горштаци из залеђа вековима силазили у потрази за бољим животом и срећом, и која је, до недавно, успевала да их преобрази својом цивилизаторском моћи, да их, већ у наредној генерацији учини правим Бокелъима, или, како лепо приповеда Марко Цар, кичелъивим староседеоцима, „који своје порекло доводе од Косова и у своје пређе

убрајају (сасвим озбиљно) Страхињ-бана и Марка Краљевића“. У временима немаштине Бокелји су напуштали своју постојбину, расипали се по свим континентима, али Боку нису заборављали, као и њени поморци, мрнари који су већи део живота проводили, и данас проводе на дебелом мору. Бокелји, где год да су, поносни су на свој крај, његову природу и историју, културу и нарави. Својим делима и делима својих предака неретко приписују већи значај и вредности него што их она заиста имају. У љубави према завичају знају да буду пристрасни, хвалисави и разметљиви, али увек искрени.

Оно што је у најгрубљим цртама речено о Боки и Бокелјима одразило се и на научна интересовања или пажњу љубитеља старина. Иако су јој, без изузетака, признаване природне, историјске и културне особености, Бока которска је некако увек остајала у сенци или на маргини великих тема и широких историјских захвата о епохама, царствима и народима, средиште пажње одлазило је ка Далмацији или Апенинском полуострву, Балкану као целини, Медитерану, ка великим дешавањима и крупним кретањима у Византији, Српској земљи, Османском царству, Хабзбуршкој монархији, Венецији. У историографским и уметничким истраживањима треба одвагати меру вредности и значаја неке заокружене историјско-географске целине, али чини се да је Бока которска у томе била, не тако ретко, неправедно занемарена или потцењена. Зацело би то могао бити један од разлога што научници из великих универзитетских центара и научних установа нису у већем броју објављивали радове у часопису Бока. Није, стога, изненађујуће да су се Боком, с искреном истраживачком страшћу и готово религиозном посвећеношћу највише и с најбољим исходом бавили управо Бокелји. На првом месту они који су ту и живели радо су и редовно богатали странице Боке резултатима својих вредних истраживања. Поменућу само неке: Илија Пушић, браћа Злоковић, Васо Ивошевић, Славко Мијушковић, Васо Томановић, Марија Црнић-Пејовић, Дарко Антоновић, Анита Мажибрадић,

Зорица Чубровић, Васко Костић, Илија Лалошевић, Оливера Доклестић, Љубо Мачић, Горан Комар, Славо Стојковић и други.

Бокељске теме, у своме богатству, могле су се усталити као главно обележје часописа и стога што су његове странице увек биле отворене не само за бокешке интелектуалце и научнике, већ и за љубитеље старина, племените аматере или старине натопљене искуством и приповестима, који су заједно стварали својеврсну енциклопедију Боке которске, описивали лепоте залива, углављивали камичке у мозаик његове повести. Таква привилегија остала је и у време увођења библиометријског вредновања научног рада, разних категоризација и бодова, који су науку, укупно узев, уназадили. Иако је разумљиво настојање издавача да се и „Бока“ саобрази захтевима и нормама за регистровање научних часописа, да добије категорију, да тиме прошири круг потенцијалних сарадника из света науке, то би, с друге стране, угасило једну лепу и корисну традицију, одузело јој од атмосфере завичајности, лишило читаоце прилога оних сарадника који нису само проучавали свој крај, већ га и градили и богатали својим деловањем. Остали бисмо ускраћени за њихова непосредна сведочења, што су, несумњиво, прворазредна документа.

Заправо читав је комплет часописа „Бока“, све до сада објављене свеске, не само незаобилазан путоказ за радознале намернике који о Боки желе више да сазнају, већ многим својим прилозима својеврстан документарни извор о ономе шта су Бока которска или Херцег Нови били, о природном и цивилизацијском наслеђу (не само материјалном) које све брже нестаје у непогоди варварског урбанизма, стихијске градње и императива корисног простора на штету „некорисног“ зеленила, као и масовног или квази-елитног туризма и свеопште банализације људског духа, његовог наслеђа и потреба. Многа истраживања, документи и извештаји, који су одсликавали стање у трену када су написани и објављени, сада су сведочанства о ономе што је нестало или је у толикој мери променило свој

изглед и обележја да живи само у нашим сећањима. Доста је да се прошетамо савинском Дубравом читајући њен опис из 1979, из пера Душана Поповића, и да видимо размере девастације за претходне четири деценије, да сада прођемо Топлом у узалудној потрази за Владичиним мостом, о којем је не тако давно писала Оливера Доклестић, или да покушамо да замислимо, користећи као водич студију Илије Лалошевића, просторни распоред и старе зграде тиватског арсенала, који је морао бити жртвован добробитима које доноси такозвани високи туризам.

Може се слободно рећи да у богатству садржаја које „Бока“ нуди, ограниченог само оквирима званичне науке и сећањима појединаца, историјске дисциплине, у најширем значењу те речи, заузимају лавовски део објављеног материјала. С намером се не ограничавам на историографију, већ имам на уму и сродне области, заправо све прилоге које историчари могу користити. За интердисциплинарно истраживање историје залива, за једну још увек ненаписану историју Боке которске, уз историографске прилоге незаобилазни су они о археолошким локалитетима, градитељском наслеђу, уметности, демографским кретањима, обичајима, језику, књижевности, знаменитим Бокељима или проучаваоцима Боке которске. И, разуме се, хроника збивања и промена, кроз извештаје о ископавањима, рушењима, годишњице и догађаје, биографске осврте на живот и дело угледних сарадника, приказе публикација о Боки и из Боке. Мислим да је важно нагласити још једну вредност часописа „Бока“, с обзиром на чињеницу да је покренут и прве две деценије излазио у социјалистичкој Југославији, када су идеолошки наноси, или бар украси, били пожељни и у научној продукцији. У „Боки“ се то, и погледом на избор тема и појединачне прилоге, готово не осети, а тамо где га има, не замагљује увид у објављена истраживања нити их томе подређује. Стога је и било могуће да се у истом броју, рецимо, једни уз друге нађу прилози свештеника Васа Ивошевића и историчара НОБ-а, Јована Бојовића и Томислава Гргуревића.

У историографским и сродним радовима објављеним за ово пола столећа покривене су све епохе, од преисторије и антике до нашег времена. Неизбежна је била несразмера у избору тема, која, уосталом, одражава дистрибуцију научног интересовања у историографији. Тако су најбројнији прилози из историје или за историју 18, 19. и 20. века, мада никако не треба потценити допринос „Боке“ познавању Боке ранијих столећа. Посебна драгоценост ових историографских прилога лежи у чињеници да су највећим делом рађени на основу архивске грађе која се чува у бокешким архивима, библиотекама и приватним збиркама, тим пре, што широки историјски захвати, који укључују и Боку которску, у много већој мери почивају на документима из великих страних архива, као што су они у Венецији или Дубровнику. А и ту је, за многа питања и раздобља историје Боке материјал тек површно прегледан и искоришћен. Бокељи истраживачи имају тако привилегију да дословно на своме прагу, без временског ограничења и решавања питања боравка, лаганим ритмом, како и доликује медитеранском духу, откривају неисцрпне ризнице историјског сазнања. Привилегију да живе и стварају на земљи и крај мора из којег се историја прелива. Или, како је Матавуљ надахнуто казивао: „Где год ногом станеш на тој класичној земљи, стао си на развалину, која често има знатну тежину у светској повесници“.

Не може се, у мало времена, представити богатство материјала и података што их проучавалац историје Боке которске може наћи међу корицама часописа. Први уредник, Илија Пушић, управо на симболичан начин отворио је часопис освртом на најстарије слојеве културног наслеђа залива. Чак три пута је писано о средњовековној историји Новога, већ у првом броју, из пера Максима Злоковића, а потом су своје прилоге о томе дали Богумил Храбак и Божидар Ђондовић. Може се рећи да је Злоковић, практично у наставцима описао историју Новога, а његове прегледе новске повести корисно допуњују Храбакови прилози поглавито о раздобљу

османске власти у северозападној Боки. Осамнаесто столеће честа је тема сарадника „Боке“. О Топалској комунитати и становништву села на подручју новске општине редовно се оглашавао Ђорђе Миловић, а последњих је деценију и по на страницама Боке Горан Комар објавио мноштво српски писаних докумената 18. века са подручја тоपालске самоуправе. Антологијска је студија Ђурђице Петровић о новским златарима 18. века, драгоцене како историчарима уметности тако и историчарима. Овome ћу низу прилога о 18. веку додати на крају и недавно објављен рад Аните Мажибрадић о перашким Буровићима.

Из историје 19. и прве половине 20. века тешко је направити избор који би сведочио о богатству обрађених тема. Вредним истраживањима, бројем и квалитетом радова зацело се истиче допринос Марије Црнић Пејовић, која се највише бавила радом општинских органа у Новоме, образовањем и миграцијама. За то раздобље намећу се богатством појединости биографије знаменитих личности или описи њихова деловања везана за подручје Боке которске. Да укажем, за пример, на чланак о Његошу и Превлаци Славка Мијушковића, о Вуку у Боки Максима Злоковића, о капетану Лесу Павковићу његова брата Игњатија. О Новоме се не може говорити а да не поменемо Сима Матавуља, о којем је такође писао Максим Злоковић, а о његовим везама с Томом Крстовим Поповићем, у последњој свесци Горан Максимовић, затим проту Сава Накићеновића, о којем је с много поштовања приповедао Васо Ивошевић, и најзад Мирка Комненовића, коме се одужио Игњо Злоковић у време када су афирмативни текстови о знаменитим личностима старог режима примани с подозривошћу. Од биографија личности најновијега доба ваља поменути ону о Светозару Живојновићу, чији је животопис, делом и на основу сопствених сећања и података о заједничким подухватима, написао Чаба Мађар. Овај брзи прелет преко неисцрпне „Бокине“ ризнице уоквирићу истицањем студија Илије Лалошевића о фортификационим објектима, од средњег века до аустријске

владавине, управо зато што је готово свака тема из историје Боке которске посредно или непосредно везана за њене, да парафразирам Љубишу, бршљаном прекривене старе, напукле зидине.

На крају овог скромног ударја „Боки“, остаје да јој пожелим да потраје све оно што је до сада постигла – још много педесетогодишњица, слободу уређивачке политике, стабилне финансије и редовност излажења, квалитетне и бројне сараднике, тематско богатство прилога. И нека генерације које долазе буду кадре да је сачувају и негују, бар упола брижљиво као што се то сада чини. Благо Новоме што има „Боку“ и „Боки“ што је Нови чува.

Ђорђе Бубало